

ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ «ЧАС» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Шніп Ю. В.

Національний технічний університет України “КПІ”

Постановка проблеми. Фразеологія має особливі функції у мові та мовленні. Зі значення фразеологічних одиниць випливає їх здатність реалізовувати інтецію автора самостійно або разом з іншими мовними одиницями. Відмінними особливостями фразеологізмів є їх багатозначність і залежність від контексту, що має бути враховано при перекладі. Фразеологічні одиниці потребують специфічного перекладацького підходу, а конкретизація особливостей фразеологізмів окремих тематичних груп, з попереднім їх вивченням на матеріалі лексикографічних джерел, може допомогти у передачі змістових відтінків фразеологічних одиниць підчас їх перекладу у відповідному контексті.

Аналіз останніх досліджень. Актуальною проблемою сучасного перекладознавства є моделювання перекладацького процесу. Дослідженням та вивченням особливостей одиниць мови, включаючи фразеологічні одиниці, та проблем перекладацьких рішень займалися такі вчені: Я. І. Рецкер, Г. Е. Мірам, В. В. Виноградов, Л. К. Латишев, В. Н. Комісаров, Л. С. Бархударов, А. М. Паршин, Н. Д. Арутюнова, Л. С. Бархударов, Г. Безіл, О. В. Бурда-Лассен, С. І. Влахов, Л. Ф. Дмитрієва, Р. П. Зорівчак, І. В. Корунець, Дж. Кетфорд, О. В. Кунін, М. Ларсон, В. А. Маслова, А. Нойберт, Я. І. Рецкер, М. Снелл-Хорнбі, В. М. Телія та Я. А. Баран. Згадані вище вчені вивчали фразеологічні одиниці та їх переклад у різноманітних аспектах, які ми враховували у ході нашого дослідження. Лінгвісти Н. Д. Арутюнова та О. В. Афанасьєва вивчали фразеологічні одиниці з концептуальним компонентом «час», але переклад цих одиниць мови не був предметом їх досліджень, що зумовлює актуальність цієї статті.

Метою статті є висвітлення особливостей перекладу фразеологічних одиниць у яких здійснюється вербалізація базового концепту «час» в

англійській мові. Робота базується на денотативному підході (запропонованому Г. Е. Мірамом [11; 12]) до перекладу фразеологічних одиниць на позначення концепту «час» релевантному саме для даних одиниць вторинної номінації, а також на класифікації способів перекладу безеквівалентних фразеологічних одиниць. Дослідження здійснено на основі аналізу 1117 англійських фразеологічних одиниць з концептуальним компонентом «час», що має експліцитне та імпліцитне вираження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмінності між мовою оригіналу (англійською) та мовою перекладу (українською), наприклад, відсутність інформації про певні явища у мові оригіналу, відмінності у соціальних та політичних реаліях [7, с. 67], несхожість культурних особливостей та особливостей навколишнього середовища зумовлюють виникнення проблем у процесі перекладу англійських ФО з компонентом «час» українською мовою.

За В. В. Красних, адекватний переклад – це вибір еквіваленту, який має вплив на ті самі ділянки когнітивного простору та структури, що й оригінал [6, с. 33]. Дослідник Л. К. Латишев вважає, що передача сенсу і відображення образності фразеологічних одиниць, тобто збереження комунікативно-прагматичного потенціалу є найважливішим [9, с. 30]. За Б. Т. Кашароковим, при перекладі фразеологічних одиниць необхідно звертати увагу на такі чотири аспекти [4, с. 206-207]:

1) **лінгвістичний** залежить від компетентності перекладача та знання мови оригіналу, володіння засобами образності. Цей аспект включає знання лінгвістичних та лінгвокраїнознавчих реалій, що стосуються історичних подій, традицій і звичаїв;

2) **когнітивний** має за основу фонові знань перекладача, а саме знання тематики та предмету (важливим є вибір мовних засобів для забезпечення доступності сприйняття та розуміння тексту);

3) **ситуативний** стосується усвідомлення перекладачем ситуації (контексту) без наявного ключового слова;

4) **прагматичний** базується на суб'єктивних знаннях перекладача.

Н. В. Любчук стверджує [10, с. 222], що при визначенні фразеологічних еквівалентів необхідно враховувати всі мовні рівні (лексичний, граматичний, конотативний аспект, функціонально-стилістичну характеристику).

Для здійснення адекватного перекладу застосовується певна модель. Найбільш поширеними у теорії перекладу є денотативна, семантична, трансформаційна, семантико-семіотична, комунікативно-функціональна та інформативна моделі перекладу.

За денотативною моделлю переклад фразеологічних одиниць з компонентом «час» в англійській мові включає наступні операції [12, с. 44-45]:

- 1) Перекладач прослуховує (читає) повідомлення тексту вихідної мови.
- 2) Перекладач знаходить денотат (далі Д) і концепт.
- 3) Перекладач формулює повідомлення мовою перекладу враховуючи денотат і концепт.

На думку Г. Е. Мірама, переклад фразеологічної одиниці можна розглядати крізь призму мовного знака [12, с. 40]. Між денотатом і мовним знаком існує зв'язок, який «інтерпретується через ментальний образ денотата» [12, с. 91], тобто концепт «час». Даний концепт не є представленим у фізичному світі й вважається філософською або логічною категорією [13, с. 47]. На думку Г. Е. Мірама і А. М. Гона, «у денотативному підході первинну роль грає не денотат, а концепт, породжуваний на основі знака вихідної мови» [11, с. 101]. У цій статті фразеологічні одиниці з компонентом «час» в англійській мові (далі 31, 32) розглядаються як знаки вторинної номінації. Автор оригінальної одиниці мови реагує на денотат, генеруючи ментальний образ часу, тобто концепт «час» (далі КЧ1), а потім вербалізує останній у вигляді мовного знака [11, с. 67]:

Д → КЧ1 → 31

При прочитанні тексту читач (слухач) реагує на знак, генеруючи на його основі певний образ універсального концепту «час» (далі КЧ2), який не повністю збігається з концептом 1, тобто з авторським денотатом [11, с. 67]:

31 → КЧ2

У процесі інтерпретації перекладач спочатку повторює розумові операції читача (слухача), а потім на основі концепту КЧ2 (не повністю збігається з авторським) шукає відповідну одиницю в українській мові [11, с. 68]:

31 → КЧ2 → 32

За Г. Е. Мірамом, при перекладі фразеологічної одиниці на позначення концепту «час» з англійської мови українською, не є доцільним застосування перекладацьких трансформацій, так як в основі даного підходу лежить пряма відповідність між формами (структурами) різних мов та рівнями еквівалентності [12, с. 101]. Г. Е. Мірам пропонує застосування трьох класів еквівалентності в перекладі [12, с. 109]:

- 1) **Структурно-семантична еквівалентність**, яка передбачає збіг структури, значення та комунікативної інтенції вихідного тексту і перекладу;
- 2) **Семантична еквівалентність**, при якій необхідні збіг значення та комунікативної інтенції вихідного тексту й перекладу (у випадку неспівпадіння структур);
- 3) **Прагматична еквівалентність** позначає збіг комунікативної інтенції вихідного тексту і перекладу при різній структурі та значенні.

На основі аналізу лексикографічних джерел у ході нашого дослідження було виділено 1117 фразеологічних одиниць, що вербалізують концепт «час» в англійській мові, та розподілено за рівнями еквівалентності Г. Е. Мірама у Таблиці 1.

Таблиця 1 – класи еквівалентності фразеологічних одиниць (на позначення концепту «час» в англійській мові) за Г. Е. Мірамом

№	Клас еквівалентності за Г. Мірамом	Англійська фразеологічна одиниця	Український відповідник	Кількісне співвідношення	Відсоткове співвідношення, %
1.	Структурно-семантична еквівалентність	<i>time presses</i>	<i>час тіснить</i>	172	16
		<i>Strike while the iron is hot.</i>	<i>Куй залізо, поки гаряче.</i>		
2.	Семантична еквівалентність	<i>Creator gives time and takes it again.</i>	<i>Бог дає і Бог забирає (час).</i>	270	24
		<i>There is a time for things.</i>	<i>На все свій час.</i>		
3.	Прагматична еквівалентність	<i>You can't teach an old dog new tricks.</i>	<i>З молодого як із оску: що хочеш, тій виліпиш.</i>	471	42
		<i>Each of us is allotted a certain fixed time on earth.</i>	<i>Кожному овочеві свій час.</i>		
4.	Безеквівалентні ФО	<i>young tartar</i>	<i>неслухняна дитина</i>	204	18
		<i>to rob the cradle</i>	<i>мати стосунки з кимось набагато молодшим</i>		
Всього:				1117	100

Дослідник Г. Е. Мірам стверджує, що не є можливим однозначне віднесення певних фразеологічних єдностей (ідіом), фразеологічних сполучень та зрощень до того чи іншого класу еквівалентності [12, с. 112], що свідчить про складність та актуальність дослідження даного перекладацького аспекту.

На основі аналізу лексикографічних джерел виявилось, що 82 % (913 ФО) фразеологічних одиниць вдалося класифікувати за критеріями Г. Е. Мірама (див. табл. 1). Структурно-семантичні еквіваленти складають 172 ФО (16 %), семантичні еквіваленти – 270 ФО (24 %) та прагматичні еквіваленти, що за Г. Е. Мірамом займають переважну більшість, складають 471 ФО (див. табл. 1). До класу безеквівалентних фразеологізмів нами віднесено 18 % (204 одиниці) (див. табл. 1).

Фразеологічні одиниці поділяються на дві групи: ті, які мають еквівалент у мові перекладу та фразеологічні одиниці, що не мають еквівалентів [3;7].

На думку О. В. Куніна [7, 8] та С. І. Влахова [3], фразеологічні одиниці другої групи необхідно перекладати застосуванням кальки. Це дозволяє перекладати безеквівалентні фразеологічні одиниці у мові перекладу максимально зберігаючи семантику мови оригіналу, а також створюючи нове сполучення у мові перекладу, яке має ідентичну структуру вихідної одиниці мови [3;8]. У працях дослідників йде мова й про частковий фразеологічний еквівалент (значення у мові перекладу характеризується адекватністю порівняно зі значенням фразеологізму в мові оригіналу, але відрізняється від нього образною основою та метафоричністю) [3;8].

Лінгвіст Я. І. Рецкер стверджує, що за умови відсутності еквіваленту у мові перекладу, перекладач має звернутися до засобів перекладу безеквівалентних одиниць мови. У випадку, якщо існує кілька еквівалентів у мові перекладу, виникає необхідність визначити, який з них є доцільним у відповідному контексті [14, с. 244]. Фразеологічні одиниці можуть зберігати національно-культурні аспекти. У такому випадку найголовніше завдання – це передати національний колорит без заміни фразеологізму еквівалентом, який несе в собі зовсім інші культурні реалії. Фразеологічна одиниця може мати еквівалент в мові перекладу, а контекст його вживання не дозволяє зробити таку заміну [14, с. 187].

Я. А. Баран [2], В. Н. Комісаров [5], О. В. Кунін [8], Я. І. Рецкер [14] виділяють такі способи перекладу безеквівалентних ФО:

1) Калькування, або дослівний переклад застосовується у випадках, коли за допомогою інших прийомів, зокрема фразеологічних, неможливо передати цілісність експресивно-емоційного та семантико-стилістичного значення фразеологічної одиниці [2; 5; 8; 14], яке необхідно донести до читача.

Основне у застосуванні фразеологічного калькування це створення нового сполучення у мові перекладу, за умови копіювання структури вихідного фразеологізму [2; 5; 8; 14]. За В. Н. Комісаровим, створюючи фразеологічної кальки потрібно надати відповідну форму крилатого виразу [5, с. 140].

2) Описовий переклад ФО – це тлумачення, пояснення, порівняння, опис, тобто засоби, які передають в максимально виразній і стислій формі зміст ФО [2; 5; 8; 14]. Для досягнення адекватного перекладу безеквівалентної фразеологічної одиниці потрібно застосовувати вільне сполучення слів (переклад за допомогою дескриптивної перифрази) [5, с. 156]. При перекладі безеквівалентного фразеологізму є випадки необхідності вживання не тільки кальки, а й стислої історичної довідки [2, с. 95]. Такий спосіб перекладу називається подвійним, або паралельним.

Безеквівалентні фразеологічні одиниці на позначення концепту «час» в англійській мові не мають відповідників в українській мові. Цей клас у ході аналізу склали 204 фразеологічні одиниці (18 % від загальної кількості одиниць), що свідчить про відмінність сприйняття часу, тобто індивідуальної картини світу носія мови та концептуальної картини світу загалом (у табл. 2).

Способи перекладу фразеологічних одиниць на позначення концепту «час» в англійській мові наведені у Таблиці 2. Представлені фразеологізми є безеквівалентними та становлять проблему при перекладі, оскільки пошук засобів збереження образності даних одиниць мови є досить складним процесом.

Таблиця 2 – Способи перекладу англійських безеквівалентних фразеологічних одиниць на позначення концепту «час» українською мовою

№	Спосіб перекладу	Приклади	Кількісне співвідношення (одиниць дослідження)	Відсоткове співвідношення, %
1.	Калькування, або дослівний переклад	<i>to time one's remark well</i> – зробити своєчасне зауваження; <i>flexible time</i> – гнучкий час	31	15
2.	Описовий переклад	<i>white Christmas</i> – час Різдва зі снігопадом; <i>time depth</i> – час розвитку, існування (мови, культури, цивілізації)	173	85
Всього:			204	100

Висновки. Отже, фразеологічні одиниці з компонентом «час» становлять проблему при перекладі українською мовою. Денотативна модель, яка за Г. Е. Мірамом є релевантною у випадку перекладу англійських фразеологізмів, була застосована до даних одиниць мови. За результатами проведеного аналізу нами було виявлено, що більша частина еквівалентів фразеологічних одиниць на позначення концепту «час» відноситься до третього класу еквівалентності, відображаючи відмінності в сприйнятті та категоризації дійсності носіями англійської та української мов.

Під класифікацію еквівалентності Г. Є. Мірама не підпадає 18 % проаналізованих фразеологічних одиниць. За способами перекладу безеквівалентних фразеологічних одиниць до 15 % від загальної кількості застосовано дослівний переклад, а переважна більшість (85 % від загальної кількості) перекладаються за допомогою описового перекладу. Тенденції виявлені у ході нашого дослідження свідчать про необхідність різнобічного дослідження перекладу таких одиниць мови як фразеологізми.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш глибокому та детальному дослідженні перекладу англійських фразеологічних одиниць українською мовою, а саме, наявності еквівалентів та виявлення безеквівалентних одиниць.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник: Близько 30000 фразеологічних виразів / [авт.-уклад. К.Т. Баранцев.] – 2-е вид., випр. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Баран Я. А. Фразеологія: знакові величини : навч. посіб. для студентів факультетів іноземних мов / Я. А. Баран, О. М. Білоус, І. М. Зимомря [та ін.]. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 256 с.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе [Текст] / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения. – 1980. – 342 с.
4. Кашароков Б. Т. Пословицы русского, немецкого и кабардино-черкесского языков – источник изучения культурно-языкового сознания (структурно-семантический и лингвокультурный аспекты): монография / Б. Т. Кашароков. – Черкесск : КЧ РИПКРО, 2003. – 246 с.
5. Комиссаров, В. Н. Современное переводоведение : курс лекций / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 1999. – 192 с.
6. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
7. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – 2-е изд. перераб. – М. : Изд. центр «Феникс», 1996. – 336 с.
8. Кунин А. В. О переводе английских фразеологизмов : монография [Электронный ресурс] / А. В. Кунин. – Режим доступа: http://zhurnal.lib.ru/w/wagarow_a_s/transl/-bookkunun.shtml.
9. Латышев Л. К. Перевод : теория, практика и методика преподавания / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов – М. : Академия, 2003. – 192 с.

10. Любчук Н. В. Еквівалентність фразеологізмів з етнокультурним компонентом / Н. В. Любчук // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – Київ, 2000. – 224.
11. Мирам Г. Профессиональный перевод : [учебн. пос.] / Г. Мирам, А. Гон. – К. : Эльга Ника-Центр, 2003. – 136 с.
12. Мірам Г. Е. Основи перекладу / Г. Е. Мірам, В. В. Дейнеко, Л. А. Тарантуха [та ін.]. – К. : Эльга Ніка-Центр, 2003. – 240с.
13. Потаенко Н. А. К языковому освоению временной структуры действительности / Н. А. Потаенко // Вопросы языкознания. – 1984. – № 6. – С. 43-53.
14. Рецкер Я. И. Пособие по переводу с английского языка на русский. Ч. 1. Лексико-фразеологические основы перевода / Я. И. Рецкер. – М. : Наука, 1974. – 388 с.
15. Cambridge Dictionaries Online [Електронний ресурс]. – Cambridge Univ. Press, 2015. – Режим доступа : <http://dictionary.cambridge.org/>.
16. Oxford Dictionary of English Idioms by A. P. Cowie, R. Mackin, I. R. McCaig. – 2nd ed. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1993. – 698 p.